

mikép ez utóbbi az író Bessenyei tollából származott: természetesen a pesti ifjak emlékkönyvében a «B. (Bessenyei) Bessenyei György» neve alatt közrebocsátott többi poéma sem lehet másé, mint az övé. De költeményeinek tartalma, irálya is egész határozottsággal rávall a valódi szerzőre.

Az a körülmény, hogy még a magát hallgatásra kárhozottatott kovácsi remete is kezébe vette a lantját s a pesti magyar társaság felhívásának engedve, verseivel ismét a nyilvánosság elé lépett: mindenestre azt mutatja, hogy a pesti egyetem ifjainak hazafias törekvése meleg viszhangra talált a nemzet jobbjaival.

BALLAGI GÉZA.

MÉRT BUJDOSOTT VÖRÖSMARTY 1849-BEN?

Szabadságharcunk leveretése után Vörösmarty is bujdosásnak indult Bajzával együtt. Bajzának még esetleg lehetett oka erre, néhány forradalmi színezetű költeménye miatt, de Vörösmarty bujdosásának okáról eddig sejtelve sem volt az irodalomtörténésznek. Legalább életírója, Gyulai Pál, semmikép se képes indokolni e tényt, mert Vörösmarty sokkal komolyabb ember volt, hogysen csak azon számításból, hogy mások által tartassa el magát (mint akkor igen sokan tettek), foglalkozott volna a bujdosással, mint divatos kenyérkeresettel. Az sem elég indok, hogy Vörösmarty a kegyelmi törvényszék bírója volt, mert hisz ez intézménynek csak egyetlen ülése volt s az is felmentéssel végződött, de meg Vörösmarty ép azon korábbi országgyűlési szavazatával, melyért Petőfi versben támadta meg, a conservatív párt híveül mutatkozott s általában annak is tartatott. Hogy őt az osztrák kormány is ilyennek tartotta, bizonyítja az is, hogy Batthyányi Kázmér összes javai lefoglalása alkalmával 1849 végén, a gróf által Vörösmarty számára adományozott 500 forintnyi évjáradékot, mint e jószágok terhét, szó nélkül fizettette ki a költőnek — halálaig. E «jó vélemény» jórészt Petőfi ösmert támadásának volt köszönhető az olasz háború megszavazása alkalmával.

Egy régóta lappangó okmány előkerülése világot vet e körülményre. Vörösmarty 1849 április havában Debreczenben részt vett mint képviselő az országgyűlés tárgyalásaiban s bár a trónvesztést kimondó április 14-iki ülésen nem is volt jelen, április 5-én aláírta «*A radikál párt programja*» című okmányt, melynek három pontjában a trónvesztés kimondása benne foglaltatik. E három pont így hangzik:

«1. Egy és oszthatatlan Magyarország, *teljes önállással és függetlenséggel.*

«2. *Magyarországnak demokrata köztársasággá alakítása.*

«3. E magas célok elérése végett, *elvetvén minden félrendszabályt, elhatározott, bátor politicának követése.*»

A 122 aláírású okmány élén Ujházy László és Horvát Boldizsár állanak. Az ív első hasábján 17-ik helyen áll e név «Vörösmarty Mihál m. k.» ismert aláírásával.

Ez egyetlen aláírás miatt kellett Vörösmartynak bujdosnia, szerencséjére azonban ez okmány teljesen biztos kézben volt.

U.

Gróf Károlyi Klára, néhai gróf Haller Gábor özvegyének két érdekes levele. Ismerteti Brázay Fános, mezőpetri-i plébános. Nagy-Károly, 1890. 8-r. 34 lap.

A czimben említett két levél egyikét gr. Haller Gáborné Károlyi Klára, testvéröcscséhez, gr. Károlyi Ferenczhez írta, azon alkalomból, hogy férje 1723 végén váratlanul meghalt.* E levél, mely 1724 febr. 9-dikén kelt, s eredetije a Károlyi-nemzetség levéltárában őriztetik, csekély érdekű, mert jóformán egészen tartalmatlan. Annál tanulságosabb a másik, mely 1748 május 2-dikán kelt, s Pál Imre szent-Ferenczrendi tartományi főnökhöz van intézve. Másolata Nyitrán van meg, s már 1886-ban egész terjedelmében közölte Vágner József kanonok «A nyitrai egyházmegyei könyvtár kézíratai és régi nyomtatványai» című becses gyűjteményében.

E második levél Pater *Kelemen Didák* istenes életéről

Haller Gábor kerellőszentpáli sírjáról s Károlyi Klára csodás meneküléséről bőven ír Ribiczey Aladár a *Magyar Állam* 1890 aug. 31-diki számában.

szól, s valóban mód nélkül érdekes. A ki írja, Károlyi Sándor leánya, vagyis tagja azon főúri nemzetségnek, mely a katholicismus terjesztésében túlszárnyalt minden más családot. A kiről szól, ugyanoly szerepet vitt Tiszántúl, mint Torna, Abauj és Gömörben *Hirkó Péter*, ki szinte legendarius alakká vált.

Hirkó Páterről fenmaradt a mondás: nem engedek még a herkópáternek se! E szólamot Szilágyi István, ki egyébként tisztában van a dolog történeti oldalával, a *Herr Gott Vater* magyaros torzításának tartja. Jókai, nem sokat törődve a történelemmel, Herkópátért a *Bálványosvárban* megtette székely ős-istennek. Szerintem az a mondás «a vérrel híres» «Hirco Pater» emlékét tartotta fenn, ki Tornamegye székhelyén fejszével kezében foglalta el a református templomot, 1671-ben.*

Páter Kelemen Didák nem járt dragonyos assistentiával; de csendes működése mélyebb nyomokat hagyott, mint a Hirkó Páteré. Nyirbátorban, hol szerzetházat és templomot építtetett, nem maradt fenn róla traditio a nép ajkán. Annál inkább ismerik Miskolczon, hol rendházat alapított. Egy alkalommal iszonyú tűzvész dúlt a városban. Erre Kelemen atya magához vette az oltári szentséget, s a merre csak ment, a tűzvész azonnal megszűnt. Efféle néphagyományok maradtak fenn róla Miskolczon, hol «in fama sanctitatis» halt meg 1744-ben. «Mint boldogítottanak (beatificatus) most is látszik a miskolczi sírboltban rothadatlan teste» — írta róla Szirmay,** 1809-ben. Egykorú arcképe a miskolczi minoriták refectoriumában függ, melyet Brázay úr műve élén fényképben mutat bc.

Kelemen Didák nevezetes alak művelődésünk történetében. Eddig csak annyit tudtunk a tiszántúli egyházi viszonyokról III. Károly korában, hogy azon a vidéken a Károlyi-család állította vissza annyira a mennyire a katholicismust. Most, Károlyi Klára leveléből apróra megismerjük nemcsak a katholicismus azon időbeli állapotát, hanem azt is, hogy ki vitte keresztül a Károlyiak akaratát?

Még 1710-ben Tiszántúl «majd csak nevezettel volt pápista, a ki megmaradott is a hitben, semmi anyaszentegyház-rendtartásának s ajtosságának még híre sem hallatott, nem hogy láttatott volna ezen Tiszán innen való földön» (tudniillik Tiszántúl). Egész Biharmegyében csak Nagy-Váradon, Szabolcsban Kis-Várdán, Szatmárban Nagy-Bányán, Ugocsá-

* Szomorú üldöztetése s számkivetése Szőnyi N. Istvánnak, a tornai ecclesiából. — Szőnyi N. István: Mátyrok Coronája. Norinberga. 1727. 315—325. l.

** Szatmár vármegye leírása. I. 238.

ban Nagy-Szöllösön volt egy-egy plébános; Szilágyságban egy sem volt.

A tiszántúli vidék ilyenén egyházi állapotain gyökeres változást idéz elő Kelemen Didák missiói tevékenysége. A buzgó páter, minden eszközt felhasználva, Károlyi Klára szerint «erőszakosson is szorgalmatoskodott» (14. l.) az «eretnekek» megtérítésén. Működése azonban nem kevésbé volt hatékony «discursussai és disputatiói» által. «Az együgyűket tanította, édesgette, controversiákat, cathekismusokat, predikációkat csinált, kit nyomtatásban kibocsátott könyvei most is bizonyítanak.» (13. l.)

Kelemen Didák itt érintett művei közül a jelentékenyebbek Kassán a jezsuitáknál kerültek ki a sajtó alól. Így a *Lelki öröm*, mely a seraphicus szent-Ferenczrendi atyáknak Nyirbátorba introdukálása alkalmából készült (1732); továbbá a *Katekizmus* (1734), valamint egyházi beszédeinek ily című gyűjteménye: *Búzafejek*, melyeket az evangeliombeli aratók után felszedvegtvén, azaz az anyaszentegyház hív pásztorinak írásibul egybekeresvén és élő nyelvéen tett praedikállása után kévébe kötvén, ... az könyvek nélkül szűkölködő praedikátorok és más lelki éhező híveknek kedvekért kibocsátott seraphicus szt-Ferencz atyáknak minorita conventualis szerzetiben lévő T. P. Kelemen Didák magyarországi Szt-Erzsébet asszony provinciájának kétszeri érdemes provinciállisa és definitora. 4-r. I. köt. 1729. II. köt. 1734.

E vaskos mű ismertetését Brázay úr a függelékben bőven adja. Mire céloz a munka címe? előszavából értjük meg, hol Math. 12. v. 2. alapján P. Kelemen ekkép elmélkedik: «Ha a keresztyén olvasó lelki éhségben vagyon, nem lévén táplálására való kenyere, azaz bővön könyve, ezen *búzafejecskéket* dörzsöllye és szemeket szedegetvén belőle, enyhítse éhségét, s ha annyira jut és marad, más szűkölködőknek is nyujtson.»

A missió szelleme nyer kifejezést ama sorokban. Magukban a beszédekben nagy gonddal keresi ki a páter a szent történet borzalmas jeleneteit, s azokat oly eleven színekkel festi, hogy szinte emlékeztetnek a koráni pessimismusra, melyet Sprenger *Muhammed élete és tanában* «Schreckensapparátoknak» nevez.

Ez a módszer fejt meg előttünk Kelemen Didák iratainak gyakorlati nagy hatását. Ő mindig a tömeghez beszél s azért nemcsak hogy kerül minden abstractiót, hanem mintegy kézzel foghatóvá igyekszik tenni a szent tanokat, felmutatván a nép előtt az egész bibliai történetet, az Isten ábrázatját, Krisztus kínszenvedését és a megtestesült örödgöt.

Ha az írók értékét csupán műveik hatása szerint mérlegelnők: Kelemen Didák az elsőrendűek sorában foglalna helyet. De ha azt nem tehetjük is, nagy hatású írókkal mindenkor érdemes foglalkoznunk, s azért örömmel értesültünk arról, hogy e legendarius alakról a közel jövőben egyik derék szerzetes írónk külön munkában fog megemlékezni.

BALLAGI ALADÁR.

*Matthisson hatása irodalmunkra. Irta Demek Győző.
Budapest 1891. 48 l.*

Toldy az ő «nemzeti» irodalomtörténeti irányában haladt s a külföld befolyását irodalmunkra — általános korszak-jelzéseken kívül — teljesen ignorálta. Szabad-e ez irány mellett megmaradni irodalomtörténet-írásunknak, azt e «Közlemények» bizonyára bővebben fogják tárgyalni. Ezzel szemben áll az újabban egyetemünkön inaugurált irány, mely lehetőleg minden magyar terméknél német apaságot akar kimutatni. A német befolyás kimutatásának eleve föltett céljával lép elénk Demek Győző kis füzete. Az áldozatok, kiket Demek Győző jelen dolgozatában Matthisson oltára előtt letaglóz: Kis János, Kazinczy, Bacsfányi, Csokonai, Berzsenyi, Kölcsey, Szemere Pál, Kisfaludy Károly, Vörösmarty és Bajza.

«Superintendens Kis János urat», Kazinczy és Kölcsey barátját és magasztalt lantosát, ki «husz esztendőkön át járdalt a nemzet tapsolásai alatt fényes költői pályáján», ki «ifjainknak mustra és tükör gyanánt szolgálhatott», — e Kis János urat teljesen kiszolgáltatjuk Demek Győzőnek, meggyezvén mindazonáltal, hogy a Demek által Matthisson számára győzelmesen visszavívni akart költemények közül csak a leghíresebbet, a «Hajós-ének»-et tartjuk közvetlen Matthisson-utánzatnak. A többi, egymás mellé állított Kis János és Matthisson annyiban hasonlítanak egymáshoz, hogy egy-egy a hegyen kelt, másik kettő tó mellett, sőt egyben a Tempe szó is előfordúl, mit a másik is használ. Azt különben, hogy Kis János számos kölcsönzései között Matthissont is károsítá, legjobb barátja, Kölcsey is elismeri, midőn bírálatában ezt írja: «— — — mind a három kötetben számos, idegenből vétetett darabok találkoznak, melyeket talán hasznos lett volna megnevezni, ... hogy a külföld írói, kikből azok vétettek, (Utz, Wieland, Schiller, *Matthisson*, Schlegel stb.) publikumunk s fiatal írónk előtt mindinkább ismeretesekké legye-

nek». Kis János és Kazinczy azonban igen jól tudták, miért nem nevezik meg e külföldi írókat «kikből vétettek» a Kis János három kötetében levő szerény szépségek, mert akkor «superintendens Kis János úr» magántulajdonai gyanánt csak a gyarlóságok maradnak vala meg.

Fiatal irodalomtörténész számára megbecsülhetlen elv az, hogy soha praëoccupált nézetekkel ne fogjon munkához, mert akkor tévútra jut. Ilyen nézet hibájába esik szerzőnk, midőn Kazinczyról azt állítja, hogy «Matthissonhoz vonzotta őt *egész működésének* hasonló irányzata». (8. lap.) Aki a két íróat csak felületesen is ösmeri, csak mosolyoghat ez állításon, melynek bizonyítására Demek tücsköt bogarat összehord, többek közt azt is, hogy «egyik sem mulasztja el alkalom adtán megtekinteni a műgyűjteményeket». Tehát Matthisson is nyelvújító volt, polemikus író, izgató tudományos téren, kiadó, lapszerkesztő, mert hisz Kazinczy írói tevékenységének főiránya talán e tevékenységekben összpontosul s nem abban, hogy vizenyős verseket írt, műgyűjteményeket megtekintett stb., mint Matthisson. A német irodalomtörténet azonban Matthisson afféle tevékenységéről mitsem tud.

Még kevésbé állja meg a sarat Demek módszere, mit Bacsányival szemben követ, mit maga is érez, mert kijelenti, hogy Bacsányi «költészete sokkal önállóbb volt, hogysen a borongó M.-nak befolyást engedett volna rá». Nos tehát akkor mit keres Bacsányi itt? Csak azért van egy oldalnyi szöveg róla, hogy szerzőnek Bacsányiról való tudomását az olvasó is tudomásul vegye? Általában, csínyján Bacsányival! Mikor akad hivatott méltatója ennek a geniális, de harapós szittyának, ki bizonyára több szót megérdemelne, mint sok más, obscurus duodec író?!

A Csokonaira gyakorolt hatás kimutatásában se szerencsés Demek. Hasonlóságokul idézi Matthisson «Rosenknospe»-ját, hogy Csokonai «Rózsabimbóját» a német költőnek ítélje oda. S minő hasonlóságok alapján? Mindkettő megszólítja a rózsabimbót, majd így szól az egyik:

«Oh miként fog diszesedni
Véled e parányi kert!»

a másik pedig így:

«Ein Elysium an Frühlingsmilde
Müsste dein umschirmtes Gärtchen sein».

A rokonság tehát, mint látjuk, az egyetlen «kert» szó, hát a rózsabimbót talán csak a kertben kell keresnünk és nem a rézöntő műhelyében.

Másik. Matthisson így ír:

«Wenn aus leichter Silberhülle
Luna niederschaut», —

mi elég Demeknek arra, hogy Csokonai e két sorát

«A lenge hold halkkal világosítja
A szőke bikkfák oldalát» —

lefoglalja Matthisson számára, miután mindkettőben az alany a hold. De hisz így eredeti költő nem létezik a világon, mert hisz külön világrendszert, külön növényzetet csak nem fedezhet fel egy költő, levén ugyanazon hold alatt lakó s rózsabimbókkal foglalkozó lény.

Továbbá: Matthisson:

«O beglückt, wer in des Haines
Trauter Dunkelheit
Sich mit reinem Sinn zu deines
Opferherdes Priester weiht.»

Csokonai:

«Lám, mily zavart lármák között forognak
A büszke lelkek napjai,
De ránk, midőn szent fátyolid vonulnak,
Mint éji harmat, napjaink lehullnak
Tisztán, magába, csendesén
Élünk, kimulunk édesen.»

A mint látható, szerző vagy magyarul nem tud, vagy németül, mert a szembeállított költemények úgy rimelnek össze, mint «csillag és gereblye», hogy Aranynyal szóljunk.

Hogy Berzsényire volt Matthissonnak hatása, ezt már Gyulai Pál is említi (Egyetemi előadásai: A magyar irodalom története 1807—1848-ig 193 s köv. lapjain) Döbrentei nyomán, ki erre már 1842-ben rámutatott, bölcsen megszívlelvén Kölcsey ismert bírálatát, melyben az mondatik, hogy «azon művek, melyek szerint Berzsényinek poetai karaktere rajzoltatott, a *Matthisson* és Horácz egyesült studiumának szerencsés resultátumai». A mint látjuk tehát, se Gyulai, se Döbrentei újat nem mondtak, de igen jellemző irodalomtörténetünk irányára, hogy nem kevesebb, mint hat ifjú irodalomtörténész esett neki e parányi morzsának s akart belőle egész kötetre való eledelt föltálalni, ú. m. Angyal Dávid, Kőrösy László, Erdélyi Károly, Toncs Gusztáv, Schuber Mátyás és most Demek Győző, — mind Berzsényi-Matthisson s Matthisson-Berzsényi! De hát oly lényeges dolog az, hogy Berzsényi fiatal korában, midőn titokban verselgetett sömjéni gazdaságában gyarló feleségecskéje oldalánál, Matthisson által befolyásoltatta magát s e gyenge

zsenyéket nem dobta tűzbe, pedig oda szánta, hanemi Kis János által elvitetni engedte? Erdemes-e e tény annyi nyomdafestékre s von-e ez le valamit a «Romlásnak indult» s az «Isten, kit a bölcs lángesze föl nem ér» s a többi valódi Berzsenyi-féle hatalmas és csodás szépségű hangok érdeméből?

S ezzel végezhetünk is e dolgozatkával, illetőleg az egész iránynyal. Eltagadhatatlan, hogy a múlt századi német költészet óriási befolyást gyakorolt Kazinczyék egész lyrájára, de azért a legerősebb magyar költőket is beledugdosni egy Matthisson kaliczkájába, méltánytalanság. Demek megrója Latkóczy Mihályt, ki ugyancsak a «Phil. Közöny»-ben egy XVII. századbéli obscurus Ziegler Gáspárnak is tulajdonít befolyást Berzsenyire, ő maga azonban Csokonainál ugyanazon hibába esik. Ne akarjanak kezdő irodalomtörténészeink per absolutum mindent elvenni szegény poétáinktól, kik igaz, hogy az akkori fejletlen viszonyok közt sokat plagizáltak, de saját egyéniségüket mégis érvényesítették verseikben. S ez a becses anyag egy költőnél, ezt keressék, ne pedig *csak* a másikat.

Ezenkívül tanuljanak meg magyarul írni, a mit Demek teljességgel nem tud. E kis tanulmányban hemzsegnek a szarvas-hibák, mint pl.: «csak e kiadásban *állanak* a nevezett költemények»; «s innen túl aztán megint a költemények egy sorozatában jelentkezik M. befolyása»; «bizonyítja akkori Kishez írt levele» stb. stb.; továbbá az incorrect kifejezések, mint az, hogy Kis Jánost mindig csak «Kis»-nek nevezi; e helyett, hogy «Horatiustól, Goethétől» ezt írja «Horatius-, Goethetől»; Csokonainak szerinte «Kazinczy mutatta be Matthissont» és a többi tuczatszámra.

Szívesen megengedjük, hogy Demek sok szorgalmat és időt vesztegetett az összehasonlításokra, de az összehasonlító irodalomtörténetnek (pedig ez a valódi irodalomtörténet) szolgálatot nem tett. S nem tesz egyetlen irodalomtörténész sem, a ki szavakat keres és nem nagy eszméket, sorokat és nem gondolatokat, egész nagy irányokat.

V.

A budetini monda. Irodalomtörténeti tanulmány, írta Griesbach Ágost. Budapest 1891. Légrády testvérek.

A Vágvolgy érdekes regéje Budetin «mohos falüregéről», az atyai zsarnokság által abba zárt boldogtalan leányról, s e rege költői feldolgozásai képezik az előttünk fekvő, négy íves

füzet tartalmát. Érdeemes tárgy önmagában, még érdekesebb a miatt, mert Arany «Katalin»-jának, e szép költői alkotásnak, adott anyagot.

Szerzőnk kis műve rendszeres főről tesz bizonyosságot, midőn hat fejezetében a mondáról és eredetéről, a monda első feljegyzőjéről (Mednyánszky), első feldolgozójáról (Majláth), az első magyar feldolgozójáról (Rosty), Jakab Istvánnak e regét tárgyaló «Zsarnok apa» című drámájáról s végül Arany «Katalin»-járól értekezik. Látjuk tehát a mondát keletkezésétől, történeti alapjától kezdve egész legutolsó s legtökéletesebb feldolgozáisig rendszeresen tárgyalva, az ösmeretes források lelkiismeretes felhasználásával.

Azonban e rendszeresség fejére nőtt szerzőnknek, a mennyiben arányos fejezeteket akarván írni, a Rosty-féle «kontár, értéktelen» feldolgozásnak ép úgy kilencz lapot szentel, mint a hivatottabb feldolgozó Jakab Istvánnak, s a leghivatottabbnak ezekkel szemben alig jut tizenhat lap. Rosty gyerekes dolgozata alig érdemelne ugyanannyi sort, mint a mennyi lapon itt életrajza s mindennemű aprólékos körülményei tárgyalvák. Igaz, hogy Bayer József «Nemzeti játékszin története» című ijesztő terjedelmű munkája is (mely szerzőnknek Rostyra és Jakabra nézve főforrása) ily henye dolgokkal érte el az emberi olvasó képesség véghatárain jóval túlrugó ívszámát, de szerzőnknek több kritikával kellene bírnia és forrásaiból csak cum grano salis merítenie.

Jakab István munkájáért lelkesül szerzőnk, melyben mi Vörösmarty kedvező ítélete daczára sem osztozunk. A «Zsarnok apa» tárgyalása szerzőnknel meglehetősen beható s ép azért annál feltünőbb, hogy Arany «Katalin»-járól tud æsthetikai szempontból legkevesebbet mondani. Azt ugyan eléggé emlegeti, hogy Arany tragikusan fogta föl a regét s úgy is dolgozta föl, azonban Szunyogh tragikumát sehogyse tudja nyélbe ütni. Általában beható elemzését «Katalin»-nak hiába keresnök Griesbach művében.

Van azonban egy nagy vonása, mely e kis művet érdeemes dolgozattá avatja s ez az, hogy Byronnak hatását Aranyra pontosan kimutatja s jóformán párhuzamosan tárgyalja «Katalin»-t Byron «Parisiná»-jával, melyhez való feltünő hasonlóságára még eddig senki rá nem mutatott. Ezért örömmel üdvözljük Griesbach kis dolgozatát s benne irodalomtörténetünknek egykor hivatott munkását látjuk. Bármily adat, mely egy nagy költő szellemi fejlődésének irányát biztosan mutatja, érdekessé tesz egy talán gyöngébb dolgozatot is s Byron hatásának kimutatásában Griesbach a mélyen látó és bölcs mérséklettel járó irodalomtörténész tapintatosságát folyton megőrzi.

Magyar-német és német-magyar zsebszótár. Iskolai és magánhasználatra szerkesztette Könyve Nándor tanár. Bécs és Budapest (Márkus Samu nyomdája), 1890.

E könyvecske előszava így kezdődik: «A kiadótól e Zsebszótár összeállítására megbízást kapván, készséggel fogadtam azt, részint, hogy a *Magyar Nyelvtörténeti Szótárba* és a *Magyar Nyelvbőrbe* való munkálkodásomnak megkisértsek bizonyos látszatot adni, részint azért, hogy mintegy kínálkozó alkalmommal minden erőmből szolgálatot tegyek azon nyelvészeti irodalmunknak, mely a helyes magyarság terjesztését tűzte ki feladataául. — Nyelvünk az utóbbi évtizedekben is nagy próbáment keresztül. Végre is a megkerülhetetlen törvényszerűségnek kellett győznie. — Hol is volnánk már, ha a szabad, önkényű szógyártásnak útját nem állották volna s a szóalkotásnak a nyelv természetéből vett törvényekkel korlátokat nem szabnak vala?»

Stb. stb. mit folytatnók tovább a *Magyar Nyelvbőr* szellemétől áthatott szövegek idézését? Minek rágódnánk az előszón, a mi írói műveknél ugyanaz, a mi az életben a *tervekoldás*; mikor im előttünk a mű, mely a *tettnek* felel meg.

Elég legyen az előszóból még csak annyit említenünk, hogy Könyve úr «egyebek összeállításában — saját szavai szerint — Ballagi, Farkas, Sanders, Karafiat stb. szótárait használta forrásokul».

Elég legyen ennyi. Drága a papiros! Lépünk egyszerre in medias res, kijelentvén, hogy Könyve Nándor úr, a *Magyar Nyelvtörténeti Szótár* főmunkatársa, *Ballagi Mór zsebszótárát, kétségkívül le sem írta, azon mód újra lenyomatta*, sajtóhibáival, a nyelvújítás termékeivel, az úgynevezett hibás képzésű, s ezért a *Nyelvbőr* areopagjától halálra ítélt szavaival egyetemben, minők pl. érnymasz, kétröpös, lengenye, pofszakál, roncsa, tartamos stb. A nyomdába adott Ballagi-zsebszótár nyomtatott példányán mindössze annyit változtatott, hogy mivel az ő szótára valamivel kisebb terjedelmű, itt-ott egy-egy szót kitörölt belőle. Aztán, correctura közben módosított rajta egyetmást. Ám ebben sincs köszönet, mert pl. a zónatarifát belecorigálta ugyan, de a *Nyelvbőr* szellemétől ihletve, s Minervától cserben hagyva: könyörtelenül küszöbölte ki az aszaly, délszín, enyhely (der Ruheort), erdő, harap (der Brand im Walde), hintező, ildomos, pereszlen, pirontság, szalad (Malz)-féle részint régi, részint népies szókat, bizonyára abban a jámbor hiszemben, hogy ezeket is az öreg Ballagi gyártotta.

Nyissuk ki bárhol a Könyve neve alatt kiadott zsebszótárat: minden lapjáról szemünkbe vigyorog a legvakmerőbb

plagium, melyet valaha elkövettek. Irodalmi *erkölcsökről* és *tisztességről*, nemkülönbén *tudományról* lévén szó (lucus a non lucendo): vessük egybe pl. ama három szó családját úgy, a mint a két szótárban helyet nyertek:

Ballagi Mór zsebszótára. 1880. Könyve Nándor zsebszótára. 1890.

Erkölc, *fn.* die Sitte, Tugend; der Eigensinn. —i, *mn.* moralişh, íttiliş. —iség, *fn.* die Moralitât. —ös, *mk.** íttiliş; ítligig, —ösit, *cs.* veríttilişen. —ösködik, *k.* Tugend affectiren; ítligig jein. —ös-ség, *fn.* die Sittlişkeit; die** Stützigkeit, —tan, *fn.* die Sittenlehre. —tanító, *fn.* der Moralist. —telen, *mn.* uníttiliş, unmoralişh. —telenedik, *k.* sich demoralisiren. —telenség, *fn.* die Uníttilişkeit. —tudomány, *fn.* die Moral.

Erkölc, *fn.* die Sitte, Tugend; der Eigensinn. —i, *mn.* moralişh, íttiliş. —iség, *fn.* die Moralitât. —ös, *mk.* íttiliş; ítligig. —ösit, *cs.* veríttilişen. —ösködik, *k.* Tugend affectiren; ítligig jein. —össég, *fn.* die Sittlişkeit; die Stützigkeit, die Moralitât. —tan, *fn.* die Sittenlehre. —tanító, *fn.* der Moralist. —telen, *mn.* uníttiliş, unmoralişh. —telenedik, *k.* sich demoralisiren. —telenség, *fn.* die Uníttilişkeit. —tudomány, *fn.* die Moral.

Tisztesség, *fn.* die Ehre, Ehrbarkeit, Ehrjamkeit; der Anstand. —adás, *fn.* die Ehrenbezeugung —es, *mn.* ehrbar, ehrwürdig, ehrenvoll; anjtändig. —telen, *mn.* unanjtändig. —tétel, *fn.* die Ehrenbezeugung.

Tisztesség, *fn.* die Ehre, Ehrbarkeit, Ehrjamkeit; der Anstand. —adás, *fn.* die Ehrenbezeugung. —es, *mn.* ehrbar, ehrwürdig, ehrenvoll; anjtändig. —telen, *mn.* unanjtändig. —tétel, *fn.* die Ehrenbezeugung.

Tudomány, *fn.* die Wissenşhajt. —beli, *mn.* wissenşhajtliş.

Tudomány, *fn.* die Wissenşhajt. —beli, *mn.* wissenşhajtliş.

Tudományos, *mn.* wissenşhajtliş, gelehrt, literarişh. —ság, *fn.* die Gelehrtjamkeit.

Tudományos, *mn.* wissenşhajtliş, gelehrt, literarişh. —ság, *fn.* die Gelehrtjamkeit.

Tudomás, *fn.* das Wissen, die Notiz. —omra, meines Wissenş; —ul venni, zur Kenntniş nehmen.

Tudomás, *fn.* das Wissen, die Notiz. —omra, meines Wissenş; —ul venni, zur Kenntniş nehmen.

Tudor, *fn.* der Doktor.

Tudor, *fn.* der Doktor.

Tudorság, *fn.* das Doktorat.

Tudorság, *fn.* das Doktorat.

Tudós, *mn.* gelehrt; *fn.* der Gelehrt.

Tudós, *mn.* gelehrt; *fn.* der Gelehrt.

Íme ilyen lábon áll Könyve úr szótárában az »erkölcs, a tisztesség, a tudomány». A mit is megállapítván, nem marad más mondani valónk, mint hogy igazoljuk, miért neveztük őt a lehető legvakmerőbb plagiatornak?

Irodalmi kalózok az eltulajdonított holmit rendszerint megfejelik és megtalpalják, kezdetét és végét megmásítják, hogy félrevezessék a világot. Könyve úr azonban még azt a csekély fáradságot sem vette magának; minek bizonyítására elég legyen egy lapnyi közlemény műve *legelejeről*, térkimélés okáért csupán a rendszókat véve föl:

* «mk.» (*mn.* = melléknév helyett) e helyen Ballaginál sajtóhiba, mindamellett Könyve úr azonmód átvette, ez esetben is igazolván azon feltevésünket, hogy mindössze is gondatlan lenyomatot készített Ballagi szótárából.

B. A.

** A »die» itt fölösleges, mert a szótár rendszere szerint egymásután következő együgyyanon nemű főnevek közül csak az elsőnél tétetik ki a névelő. Könyve úr e szabálytalanságot is tövestül-földestül plántálta át szótárába.

B. A.

Ballagi Mór zsebszótára. 1887. Könyve Nándor zsebszótára. 1890.

Al,	Al,
Ar,	Ar,
As,	As,
Aß,	Aß,
Ab,	Ab,
Abaaen,	Abaaen,
Abänderlich,	Abänderlich,
Abändern,	Abändern,
Abänderung,	Abänderung,
Abängiten, Abängitigen,	Abängiten, abängitigen,
Arbeiten,	Arbeiten,
Art,	Art,
Abähen,	Abähen,
Abähen,	Abähen,
Abähen,	Abähen,
Abbalgen,	Abbalgen,
Abbarbieren,	Abbarbieren,
Abbauen.	Abbauen.

A Könyve neve alatt kinyomatott zsebszótár, ámbár — a mint kimutattuk — az írói tulajdonjog brutális megsértésével jutott piacra: mégsem került a bíróság asztalára. Kétségkívül azért, mert úgy a szerző, mint a Franklin-társulat átalotta bolygatni az ily... természetű ügyet. Nekünk is meg kell mondanunk, miért foglalkoztunk vele.

Könyve Nándor úr nevezetes egyéniség, kinek tudományát és főként írói lelkiismeretét megismerni, s abból a tanulságot levonni, egyenesen a közügy és nagyobbszabású irodalmunk szempontjából kimondhatatlan fontosságú.

A *Magyar Nyelvtörténeti Szótár*on szerkesztőkül Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond vannak ugyan megnevezve, de hiszen a *Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania* címlapján is ez áll: «accessionibus multis locupletata, et hoc ordine concinnata, a Frid. Adolpho Lampe», — azért mégis, minden komoly, tanult ember az igazi író, t. i. Ember Pál nevében idézi, még jó ha oda teszi, hogy Lampe-Ember Pál Egyháztörténete.

A Magyar Nyelvtörténeti Szótár, bármit mondjon címlapja, mégis csak — pusztá nyelvényag-gyűjtésről lévén szó — első sorban a Könyve Nándor műve, melyért azonban a címlapon megnevezett szerkesztők, nevük odaadásával, elvállalták a teljes felelősséget. A cédulákból álló *Nyelvtörténeti Szótár* összes anyagának, majdnem kétharmadát — a szótár elejére vetett «források jegyzéke» szerint — Könyve Nándor készítette. A felhasznált művek lajstromában 42 különböző feldolgozó (a szerkesztőket is beleszámítva) összesen csak 201 művet nézett át, míg Könyve Nándor részint egyedül, részint Szarvassal és másokkal társaságban nem kevesebb mint 341 munkát dolgozott fel.

Hogy ezeket hogy' dolgozta, hogy dolgozhatta fel: azért

volt szükséges tudásának mértékét, s még inkább írói lelkiismeretét megismertetnem. Noscitur ex socio qui non cognoscitur ex se!

Vajjon elhiszi-e, elhiheti-e továbbra is közönségünk, a mit fülébe zúg két év óta összes napisajtónk, — hogy a *Nyelvtörténeti Szótár* (melynek értéke Könyve úr megbízhatóságától függ) «a magyar génusz örökbecsű alkotása» lenne? S vajjon nem ötlük-e eszébe ennek a jó magyar közönségnek, hogy azok, kik felvilágosítására lennének hivatva, akarva vagy akaratlanul, — csak félre vezetik? Ne többet e tárgyról.

Noscitur ex socio qui non cognoscitur ex se!

Könyve úr, Szarvas és Simonyi úrral társaságba léphet, a minthogy össze is álltak. De az *örökbecsű alkotás* eszméje és Könyve Nándor írói egyénisége egymást kizáró külön két fogalom: hol az egyik jelen van, a másiknak nem lehet maradása.

BALLAGI ALADÁR.

HALOTTI BÚCSUZTATÓ 1633-BÓL.

Az alábbi verset 1633-ban szerzették ifjabb Bethlen István gróf temetése alkalmából, mely azon év márczius 24-én ment végbe «nagy solennis pompával» Gyulafehérvárott. Az elhunyt Erdély egyik legkiválóbb főura s fő tisztviselője — Várad főkapitánya — volt s korai halála élénk részvétet keltett. Atyja Bethlen Gábor fejedelem testvére, maga pedig a fejedelem kedvencze volt, kit saját költségén neveltetett s egy ideig a trónra akart emelni. De a fejedelem második házassága a tervet megdöntötte. Ifjabb István gróf 1627-ben vette nőül Murányban Széchy Máriát, de már 1632 december 23-án özvegyen hagyta fiatal hitvesét.

A vers, mely az akkori szokások szerint a temetés alkalmával szavaltatott el, valószínűleg valamely egyházi férfiú műve s itt-ott költői tehetségre is vall. Főbecse azonban a korszellem visszatükrözésében, kortörténelmi jelentőségében rejlik. Egy tizenhetedik századi hiányos másolatban találtam meg a nemzeti múzeum Tunyoghy-gyűjteményében. Az egész költemény eredeti címével így hangzik:

Rithmi Hungarici in obitum Ill. ac magn. dmni domini Comitis Stephani Bethlen Junioris Albae Juliae declamati.

Vesd le óh magyar nép az friss öltözetet,

Ládd nem illet téged mint egyéb nemzetet;

A szüntelen sok gyász úgy megkörnyékezett.